

KATARZYNA KISZKOWIAK

Argumentacja hagiograficzna w tekstach maryjnych Piotra Skargi

(Na przykładzie utworu PT. *Na przestawne i wesole świata wszytkiemu Narodzenie Dziewice Matki Bożej, kazanie krótkie*)

ADNOTACJA. W świetle omawianego utworu Piotr Skarga jawi się jako znakomity retor, hagiograf, biblista i teolog. Operuje on argumentacją hagiograficzną zorientowaną na przekonanie czytelnika o świętości bohaterki. W celu zaakcentowania ważności przedstawianych wydarzeń autor *Żywotów* odwołuje się wielokrotnie do *Biblii*, głównie w sferze *inventio*. Pozostaje on w zgodzie z prawdami wiary katolickiej i unika dociekań natury teologicznej. Uzyskując w ten sposób efekt jasności i zwięzłości, hagiograf zwiększa szansę na osiągnięcie swego celu perswazyjnego – przekonania odbiorcy, iż Maryja jest najświętszą ze świętych.

SŁOWA KLUCZOWE: Najświętsza Maryja Panna; hagiografia; retoryka; Pismo Święte; argumentacja hagiograficzna.

I. UWAGI WSTĘPNE

Żyoty Świętych (1579), pierwsze polskie kompendium hagiograficzne, zostało opracowane przez Piotra Skargę w okresie potrydenckim, gdy Kościół katolicki w Polsce podejmował szeroko zakrojone działania obliczone na odnowę swojego wizerunku i uczynienie katolickiego *credo* na nowo atrakcyjnym. Jednym ze środków masowej rekatolicyzacji społeczeństwa miały być właśnie Skargowe *Żyoty*, napisane nie po łacinie, lecz w języku wernakularnym, w

których każdy, bez względu na wiek, płeć czy przynależność stanową miał znaleźć stosowny dla siebie wzorzec do naśladowania¹.

W dziele Skargi element żywotopisarski osiąga zdecydowaną przewagę ilościową, lecz nie wyłączność. Zbiór ten, ułożony w porządku kalendarzowym, obok biografii świętych obejmuje między innymi także kazania na różne święta roku kościelnego², w tym ważne dla Kościoła katolickiego święta maryjne, takie jak np. Niepokalane Poczęcie (8 XII), Narodzenie (8 IX), Zwiastowanie (25 III), Oczyszczenie, znane także pod nazwami: Ofiarowanie Pańskie lub Matki Bożej Gromnicznej (2 II), Wniebowzięcie (15 VIII)³.

W swoich tekstach maryjnych Skarga operuje, podobnie jak w pozostałych utworach *Żywotów*, argumentacją hagiograficzną zorientowaną na przekonanie czytelnika o świętości bohatera, a w konsekwencji do jego naśladowania we własnym życiu. Autor czerpie przy tym hojną ręką z przebogatych zasobów topiki hagiograficznej, której źródłem jest w pierwszym rzędzie *Pismo Święte*, jak również hagiografia starożytna i średniowieczna⁴. Jednym słowem: argumentacja w dziele Skargi jest w całości stopizowana, a rzecz dotyczy nie tylko *Żywotów* i nie tylko hagiografii w ogólności, lecz przede wszystkim starożytne-go oratorstwa, gdzie najwcześniej wytworzyła się w obrębie partii probacyjnej topika określana mianem *loci argumentorum*.

¹ Niniejsze uwagi wstępne zostały już opublikowane: Katarzyna Kiskowskiak, „Argumentacja hagiograficzna w tekstach maryjnych Piotra Skargi: Na przykładzie utworu pt. „O poczęciu niepokalanym Matki Bożej, krótkie wyznanie””, in: *Proza staropolska*, pod redakcją Krystyny Płachcińskiej i Marcina Bauera, (*Analecta Literackie i Językowe*, t. II), Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2011, s. 337–342.

² Por. Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi: Studium porównawcze o 'Żywotach świętych'*, przekład Monika Niewójt, Izabelin: Świat Literacki, 2003, s. 56–57; Stanisław Windakiewicz, *Piotr Skarga*, Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1925, s. 214. Gwoli ścisłości: sam Skarga używa pojęcia „kazanie” w tytułach jedynie dwóch ze swoich sześciu utworów o tematyce maryjnej (problem ten rozwinieśmy niżej).

³ Szerzej na temat wyżej wymienionych świąt in: *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień*, opracowanie Hugo Hoever SOCist., wyd. 3 poprawione i uzupełnione, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 1999, odpowiednio s. 273, 207, 74–75, 35–36, 188. Lista najważniejszych świąt maryjnych in: *ibid.*, s. 385–386. Por. także: *Księga imion i świętych*, opracowanie Henryk Fros SJ (hagiografia), Franciszek Sowa (onomastyka), t. IV, M–P, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księży Jezuici, 2000, s. 128–154 (hasło: „Maria w niektórych ze swych tytułów”).

⁴ Por. Katarzyna Kiskowskiak, *W kręgu topiki hagiograficznej: 'Żywoty Świętych' Piotra Skargi*, (*Biblioteka Tradycji*, nr LXXXI), Kraków: Collegium Columbinum, 2008, s. 9–18.

Jako iż dzieła hagiograficzne powiązane są genetycznie z uformowaną w dobie antyku mową epideiktyczną (*genus demonstrativum*), uwaga pisarza skupia się w nich na osobie bohatera. *Ergo*, w żywotach i legendach o świętych wykorzystywano od początków ich istnienia głównie *argumenta a persona*. Konstruując portret chwalonego bohatera, czerpano argumenty z motywów takich jak pochodzenie, okoliczności towarzyszące jego narodzinom, sposób życia, cechy wyglądu zewnętrznego, walory duchowe, dokonane czyny, wreszcie wydarzenia wokół jego śmierci i pogrzebu, *etc.*⁵. Znaczący jest także porządek, w jakim w opowiadaniu hagiograficznym pojawiają się różne rodzaje argumentów. Przemysław Nehring zauważa, że w naturalnej dla utworów biograficznych strukturze miejsca takie jak *genus*, *educatio* czy *qualitas mortis*, z których wywodził autor argumenty, musiały znajdować się jedno na początku, drugie zaś na końcu dzieła⁶.

W Skargowych tekstach o tematyce maryjnej odnotować należy obecność licznych argumentów *a persona*, np.: *genus*⁷, nadzwyczajne znaki wokół narodzin⁸, *disciplina*⁹, *animi natura*, tu wyliczenie cnót Maryi w ogólności¹⁰ lub / i szczególne uwzględnienie *castitas*¹¹, *miracula*¹².

⁵ Szerzej o tym: Przemysław Nehring, *Topika wczesnych łacińskich żywotów świętych: Od 'Vita Antonii' do 'Vita Augustini'*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999, s. 65.

⁶ Przemysław Nehring, *op. cit.*, s. 67.

⁷ Por. Piotr Skarga, „Na przesławne i wesołe światu wszytkiemu Narodzenie Dziewice Matki Bożej, kazanie krótkie” in: Idem, *Żywoty Świętych Starego i Nowego Zakonu, na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzów i doktorów kościelnych, których imiona wyżej położone są. Do których przydane są niektóre duchowne obroki i nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym, tam, gdzie się żywot którego doktora starożytnego położył. K temu kazania krótkie na te święta, które pewny dzień w miesiącu mają*, Kraków, 1626 (dalej: *ŻŚ*), s. 797–798. Egzemplarz Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie, sygnatura: st. 15504. Wszystkie cytaty z dzieła Skargi, jak również odsyłacze do niego, pochodzą z / odsyłają do tej edycji.

⁸ Por. *ibid.*, s. 798; a także: Piotr Skarga, „Na dzień Wniebowzięcia przeczystej Matki Boga naszego Pana Jezusa Chrystusa, Maryjej przenaświętszej: żywot jej, zebrany z pisma ś. i z Doktorów Kościelnych” in: Idem, *ŻŚ*, s. 718–719.

⁹ Por. *ibid.*, s. 719.

¹⁰ Por. *ibid.*, s. 719–723; a także: Piotr Skarga, „O Zwiastowaniu Panny Maryjej Bogarodzice, i wcieleniu Syna Bożego” in: Idem, *ŻŚ*, s. 254–255.

¹¹ Por. Idem, „Na dzień Wniebowzięcia...” in: *ibid.*, s. 719–720; a także: Idem, „Na dzień Matki Bożej, który Śnieżny zowiemy” in: *ibid.*, s. 693.

¹² Por. *ibid.*, s. 690–691.

Przy tym wszystkim Piotr Skarga przestrzega w sposób ścisły naturalnego dla biografii porządku chronologicznego tylko w jednym spośród sześciu swoich utworów o tematyce maryjnej, pt. „Na dzień Wniebowzięcia przeczystej Matki Boga naszego [...] żywot jej...”, jako iż *de facto* tylko on jest właściwym żywotem Matki Bożej¹³. W pozostałych tekstach maryjnych autor bądź wcale nie przestrzega wspomnianego porządku, bądź tylko w sposób swobodny doń nawiązuje. Powyższy fakt wynika ze struktury gatunkowej tych utworów, bowiem dwa z nich to „kazania krótkie”¹⁴ („Na przesławne i wesołe światu wszystkiemu Narodzenie Dziewice Matki Bożej, kazanie krótkie”¹⁵, „Na dzień Gromnic, abo Oczyszczenia przenaświętszej Matki Bożej, kazanie krótkie”¹⁶). W stosunku do jednego ze swoich utworów maryjnych używa Skarga nazwy „wyznanie” („O poczęciu niepokalanym Matki Bożej, krótkie wyznanie”¹⁷).

¹³ Vide pełen tytuł dzieła w przypisie 8. Hagiograf uwzględnia tutaj w kolejności chronologicznej między innymi następujące *argumenta a persona*: *genus*, nadzwyczajne znaki wokół narodzin, *disciplina*, *animi natura* (ze szczególnym akcentem położonym na *castitas*), wreszcie zaśnięcie NMP wraz z towarzyszącymi mu nadprzyrodzonymi znakami (por. Piotr Skarga, „Na dzień Wniebowzięcia...” in: Idem, *ŻŚ*, s. 718–724).

¹⁴ Mają one charakter homiletyczny, nie zaś – jak żywoty – narracyjny. Wahają się one pomiędzy refleksją moralną a wywodem teologicznym (Andrea Ceccherelli, *op. cit.*, s. 57). Słowa badacza, odnoszące się do „kazań krótkich”, trafnie charakteryzują także pozostałe utwory maryjne *Żywotów*. Wyjątek w tej mierze stanowi jedynie „Na dzień Wniebowzięcia [...] żywot jej...”.

¹⁵ W początkowej partii tego tekstu Skarga uruchamia motyw pochodzenia Maryi (*genus*), a następnie wątek okoliczności wokół narodzin bohaterki, w tym motywy towarzyszących Jej narodzinom cudów (niepłodność Anny, zwiastowanie przez anioła). Działanie autora wynika – jak należy mniemać – z samego tematu utworu. Jako iż we właściwych żywotach świętych topika związana z pochodzeniem oraz okolicznościami narodzin bohatera pojawia się właśnie na początku dzieła, uznać wolno, iż Skarga nawiązuje tutaj do porządku chronologicznego typowego dla utworów *stricte* biograficznych. W drugiej partii kazania ta szczątkowa kolejność chronologiczna zostaje jednak zarzucona. Skarga uruchamia tu metaforę „Maryi-zorzy” i „Chrystusa-słońca”, a następnie tworzy długą listę inspirowanych różnymi księgami biblijnymi tytułów maryjnych, odwołujących się do problematyki dziewiczego porodzenia Jezusa (por. Piotr Skarga, „Na przesławne i wesołe światu wszystkiemu Narodzenie Dziewice Matki Bożej...” in: Idem, *ŻŚ*, s. 797–800).

¹⁶ W tekście tym swoiste dla biografii następstwo chronologiczne w ogóle nie istnieje. Zamiast tego otrzymujemy wywód na temat dziewictwa i macierzyństwa Maryi, obraz Maryi rodzącej swego Stwórcę oraz odwołania do *Pieśni nad pieśniami* (por. Piotr Skarga, „Na dzień Gromnic...” in: Idem, *ŻŚ*, s. 105–107).

¹⁷ W utworze tym brak jakiegokolwiek porządku chronologicznego; autor snuje natomiast rozważania na temat Niepokalanego Poczęcia NMP. W epilogu przywołany zostaje obraz Maryi jako Matki swego Stwórcy (por. Piotr Skarga, „O poczęciu niepokalanym Matki Bożej...” in: Idem, *ŻŚ*, s. 1056–1058).

Wreszcie w odniesieniu do dwóch pozostałych utworów maryjnych nie stosuje hagiograf żadnego określenia gatunkowego ani też innego, które stanowiłoby źródło informacji o stronie formalnej tekstu („O Zwiastowaniu Panny Maryjej Bogarodzice, i wcieleniu Syna Bożego”¹⁸, „Na dzień Matki Bożej, który Śnieżny zowiemy”¹⁹).

Podwaliny struktur biograficznej i hagiograficznej stanowi zatem *genus demonstrativum*, ich tworzywo zaś – topika związana z pochwałą wybitnej osoby. Ponadto, celem topiki *a persona* w tekście hagiograficznym jest nie tylko przekonanie czytelnika o niezwykłości bohatera, lecz znacznie więcej: o jego świętości²⁰. A zatem, w świetle powyższej wiedzy, przez pojęcie probacji hagiograficznej w utworach maryjnych Skargi rozumiemy dowodzenie obliczone na przekonanie czytelnika o świętości Maryi, prowadzone w oparciu o argumenty odnoszące się do Jej osoby. Poczyńmy przy tym dwa zastrzeżenia:

Po pierwsze, zamiarem hagiografa jest nie tylko zobrazowanie typowej *sanctitas*, z jaką spotykamy się w życiorysach bohaterów *Żywotów*, a więc zgromadzenie racji przemawiających za wyjątkowością świętego na tle ogółu ludzi²¹. Chodzi tu z całą pewnością o coś więcej, mianowicie o właściwość, którą nazwalibyśmy świętością „unikatową” – Matka Boża nie jest wszak w ujęciu autora „zwyczajną” świętą, lecz najświętszą z osób świętych²². Intencją Skargi jest zatem umotywowanie tezy o ponadprzeciętności Maryi nie tylko względem ogółu ludzi, lecz przede wszystkim w odniesieniu do wszystkich

¹⁸ W dziele tym mowa o cnotach maryjnych (wiara, pokora, czystość), które widzieć należy w obrębie topiki związanej z *animi natura* – są to więc *loci a persona*. Nie ma tu wszakże charakterystycznego dla biografii następstwa chronologicznego. Tekst wypełniają refleksje na temat tajemnicy Wcielenia oraz dziewiczego porodu Jezusa przez Maryję, jak również elementy polemiczne (por. Piotr Skarga, „O Zwiastowaniu Panny Maryjej Bogarodzice...” in: Idem, *ŻŚ*, s. 252–255).

¹⁹ Typowego dla biografii porządku chronologicznego Skarga tu nie przestrzega. Utwór zawiera natomiast istotny w żywotach świętych element probacji – topikę opowiadań o dokonywanych przez nich cudach (por. Piotr Skarga, „Na dzień Matki Bożej, który Śnieżny zowiemy” in: Idem, *ŻŚ*, s. 690–693). Por. też: Katarzyna Kiskowiak, *W kręgu topiki hagiograficznej...*, s. 246–316.

²⁰ *Ibid.*, s. 12–13.

²¹ Szerzej o tym in: *ibid.*, s. 93–318.

²² Skarga identyfikuje się z przyjętym w Kościele katolickim poglądem w tej kwestii. *Vide* już sam tytuł: „Najświętsza Maria Panna” (szerzej o tym in: *Księga imion i świętych...*, t. IV, M–P, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuiti, 2000, s. 105 (hasło: „Najświętsza Maria Panna”)).

pozostałych osób świętych. Dlatego ograniczymy się tutaj do wyliczenia tych stopizowanych wątków i motywów, które są związane wyłącznie z Jej osobą i które w innych żywotach świętych nie występują. Są to wątki związane z: 1) Niepokalanym Poczęciem; 2) cnotą *castitas*, w obrębie którego leżą motyw dziewictwa i macierzyństwa NMP (dziewicze porodzenie, tajemnica Wcielenia). W ramach tychże widzieć należy również: ideę Maryi jako Matki swego Stwórcy, następnie spotykany w wielu tekstach motyw antynomii: Maryja-Ewa; wreszcie – wiążący się z tym ostatnim – obraz Maryi rodzącej bez bólu, żywotny nie tylko w hagiografii²³, lecz także w przekazach apokryficznych²⁴.

Po drugie, Skarga buduje swoją argumentację w oparciu o motywy wywodzące się z *Biblii*, stanowiące od wielu wieków przedmiot tradycji chrześcijańskiej, debat soborowych i wypowiedzi Ojców, motywy z czasem uznane przez Kościół za niewzruszone prawdy wiary²⁵. Hagiograf konstruuje swoją argumentację w przekonaniu, iż powołanie się na autorytet *Pisma*, Ojców Kościoła i rozstrzygnięć soborowych przyczynia się do podniesienia wiarygodności jego wywodu (*verisimilitas*). Kieruje on wszak *Żywoty* do szerokiego kręgu czytelników, a zatem ma świadomość faktu, iż nie zawsze zwraca się do teologów ani nawet do duchownych. Z tej przyczyny nie próbuje on wkraczać na teren rozważań natury teologicznej, nie usiłuje przekazywanych odbiorcy zagadnień uzasadniać ani indywidualnie interpretować, ani z nimi w najmniejszym choćby stopniu polemizować. Ze Skargowych tekstów maryjnych wynika, iż ich autor bezdyskusyjnie uznaje słuszność oficjalnego stanowiska Kościoła w rozważanych kwestiach, aby następnie w jasnym, zwięzłym, uproszczonym kształcie podać je czytelnikowi.

²³ Por. Piotr Skarga, „Na dzień Wniebowzięcia...” in: Idem, *ŻŚ*, s. 720.

²⁴ Z apokryfów staropolskich por. np. Baltazar Opec, *Żywot wszechmocnego Syna Bożego Pana Jezu Krysta...* (druk: H. Wietor), in: „*Cały świat nie pomieściłby ksiąg*”: *Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, wydali Wojciech Rzepka, Wiesław Wydra, wstęp Maria Adamczyk, Warszawa-Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996, s. 251. Z apokryfów obcych por. np. *Ewangelia Pseudo-Mateusza* 13,3, przekład Kazimierz Obrycki, wstęp i komentarz Marek Starowieyski, in: *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne, część I. Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, pod redakcją Marka Starowieyskiego, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003, s. 309. Ze względów objętościowych w niniejszym artykule ograniczymy się do rozważenia motywów dziewiczego porodzenia i tajemnicy Wcielenia jako tworzywa argumentacji hagiograficznej w analizowanym utworze.

²⁵ Por. np. maryjny tytuł Matki Bożej (gr. *Theotokos*), ogłoszony dogmatycznie już na Soborze Efeskim w 431 r., czy naukę o Niepokalanym Poczęciu, uznaną za dogmat w XIX wieku.

II. MOTYWY DZIEWICZEGO PORODZENIA I TAJEMNICY
WCIELEŃ JAKO TWORZYWO ARGUMENTACJI
HAGIOGRAFICZNEJ W UTWORZE PIOTRA SKARGI PT.
„NA PRZESŁAWNE I WESOŁE ŚWIATU WSZYTKIEMU
NARODZENIE DZIEWICE MATKI BOŻEJ, KAZANIE KRÓTKIE”

Kazanie pt. „Na przesławne i wesołe światu wszystkiemu Narodzenie Dziewice Matki Bożej...” rozpoczyna Skarga, zgodnie z zasadami retoryki, od *exordium*. Przede wszystkim wprowadza on odbiorcę w przedmiot wypowiedzi (*docilitas*):

Jako na puszczy nie drzewiej chwała Pańska i obecność między syny izraelskimi widziana była, aż przybytek on, z którego Bóg mówił, zgotowany był; i za czasów Salomona króla, nie pierwej majestat Pański i ogień z nieba zstąpił, aż on kościół drogo zbudowany stanął; tak też nie drzewiej oczekiwany Mesjasz, odkupiciel nasz, przyszedł, aż się ta błogosławięsza nad inne wszystkie niewiasty, która się jego kościołem stała, narodziła. (ŻŚ, s. 797)

Zapowiedź tematu kazania wpleciona zostaje przez hagiografa pomiędzy *exempla* biblijne, ilustrujące przekonanie o właściwym czasie każdej rzeczy i każdego wydarzenia w historii zbawienia. Odwołując się do sfery inwencyjnej *Pisma*, Skarga czyni w powyższych słowach aluzję do jednej z biblijnych koncepcji czasu, określanej greckim mianem *kairos*, a oznaczającej tyle, co „chwila”, „pora”, „odpowiedni czas”. W *Nowym Testamencie* termin ten ma znaczenie historiozbowczo-eschatologiczne. *Kairos* jest czasem zbawienia, którym dysponuje Bóg²⁶. Innymi słowy: istotą tego pojęcia jest przeświadczenie, iż w Bożym planie zbawienia każda rzecz ma czas wyznaczony. Konstytutywną częścią tego planu były, jak powiada autor *Żywotów*, narodziny Maryi. Nawiązanie do biblijnej koncepcji czasu jest działaniem o charakterze ewidentnie perswazyjnym. Wymieniając narodziny Maryi obok innych ważnych wydarzeń przedstawionych na kartach *Pisma*, hagiograf upomina się niejako o dowartościowanie narodzin przyszłej Matki Bożej, o których wszak milczy przekaz kanoniczny.

²⁶ Alice Baum, „Kairos”, in: *Praktyczny słownik biblijny*, pod redakcją Antona Grabner-Haidera, przekład i opracowanie Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek, wyd. 2, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1995, s. 534.

Już w tych pierwszych słowach kazania, obok informacji o przedmiocie wypowiedzi, pojawia się element argumentacji: Skarga eksponuje wyjątkowość osoby Maryi na tle innych kobiet („błogosławieńska nad inne wszystkie niewiasty”) oraz nawiązuje do tajemnicy Wcielenia („która się jego [tj. Mesjasza] kościołem stała”). Czyniąc to, wyraża on pogląd, iż Maryja jest najświętszą z osób świętych, albowiem tego rodzaju przemawiające za świętością bohatera argumenty w innych żywotach nie występują.

Drugą funkcję prologu, *attentio*, realizuje Skarga w następujących słowach:

Wielkie nam dobrodziejstwo [Bóg] pokazał, gdy z narodu naszego taką sobie oblubienicę upodobał, którą się wszystko plemię ludzkie ozdobiło i powinowactwa z samym Bogiem nabyło [...]. (ŻŚ, s. 797)

W ramach budzenia uwagi odbiorcy uruchamia Skarga topikę *res magna*: daje mu do zrozumienia, iż mówić będzie o sprawach wielkich („wielkie nam dobrodziejstwo [Bóg] pokazał”, „plemię ludzkie [...] powinowactwa z samym Bogiem nabyło”).

Hagiograf kontynuuje swój wywód poprzez odwołanie się do porównania o charakterze stanowym:

[...] bo jako gdy król z domu ubogiego żonę weźmie, wszytek on dom wynosi i sławnym czyni, [...] tak my, podli kmiecie, dzisiajmy czci wielkiej i przyjaźni nie z królem, ale z Bogiem dostali, gdy sobie jedną z córek naszych [...] nie tylko za oblubienicę namilszą, ale za matkę Syn Boży obrać raczył. (ŻŚ, s. 797)

Ponownie akcentuje Skarga absolutną unikatowość świętości Maryi, polegającą na tym, że jako jedyna z niewiast została Ona matką Syna Bożego. Porównując Boga do króla, rodzaj zaś człowieczy – do stanu kmiecego, sugeruje on, że honor, jakiego dostąpiła ludzkość za przyczyną Maryi, nie ma sobie równych wśród wszystkich szczytów tego świata. Ponownie zatem już we wstępie pojawia się element dowodzenia. Hagiograf stosuje tu argumentację typu *amplificatio*, w odmianie *ratiocinatio*: ukazuje fenomen przyjaźni ludzi z Bogiem, przedstawiając niebywałość zażyłości kmieciów z królem. W przywołanych wyżej słowach autor *Żywotów* zrazu obrazuje dystans społeczny, jaki w jego epoce dzielił stan kmiecy od monarchy, by uzmysłwić odbiorcy myśl

o całkowitej bezprecedensowości przyjaźni rodu ludzkiego „nie z królem, ale z Bogiem”, która stała się jego udziałem dzięki Maryi. Z tego powodu Skarga słaui Maryję i dzień Jej przyjścia na świat w dalszych wzniosłych słowach:

Błogosławiona ta córka, która jego oczy na się zwabiła; święty dzień, którego się urodziła, a nam tak niewysłowione wesele i szczęście przyniosła. (ŻŚ, s. 797)

Zdanie powyższe, o wyszukanej strukturze składniowej i charakterze wykrzyknienia, świadczącym o emocjonalnym zaangażowaniu mówcy, typowe jest dla wstępu uroczystego (*exordium solemniss*). Skarga zatem w kazaniu z okazji ważnego dla Kościoła katolickiego święta Narodzenia Maryi postępuje zgodnie z regułami retoryki.

Trzecie wreszcie zadanie wstępu, *captatio benevolentiae*, realizuje hagiograf w słowach:

Którą [tj. Maryję] my, jako możemy, usty pomazanymi słauiąc i z święta tego nauki biorąc, [...] tego zaniechywać nie chcemy, iż [...] przodki swe króle wielkie miała. (ŻŚ, s. 797)

Podmiot dąży do pozyskania życzliwości odbiorcy przez odwołanie się do topiki skromności (*ad nostram personam*), która w jego słowach przybiera kształt formuły uniżoności. Mówca przedstawia się jako człowiek niegodny zabierania głosu w sprawie narodzin Maryi („którą my, jako możemy, usty pomazanymi słauiąc”), przypisuje sobie też cechy grzeszności (wzmianka o „ustach pomazanych”) oraz pokory i otwartości na Bożą naukę („z święta tego nauki biorąc”).

Pomijając w sposób zasadniczy partię narracyjną²⁷, od *exordium* przechodzi hagiograf do *probatio*, tworząc – w oparciu o źródła biblijne oraz pozakanoniczne – szcztątkową rekonstrukcję wydarzeń związanych z narodzinami Maryi. Szczególnie wiele uwagi poświęca autor przede wszystkim motywowi

²⁷ Wolno mniemać, iż ta rezygnacja podyktowana jest brakiem kanonicznych przekazów na temat narodzin Maryi. Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa Skarga nie chce eksponować nadmiernie faktu, iż jest on w konsekwencji zmuszony odwoływać się pod tym względem do apokryfów (co czyni, już to wymieniając imiona Joachima i Anny, już to pisząc o ich niepłodności czy przedstawiając zwiastowanie narodzin Maryi przez anioła).

pochodzenia Maryi (*genus*). Wywód swój rozpoczyna on od stwierdzenia, iż Maryja pochodziła z rodu królewskiego. Korzystając w tej mierze z płaszczyzny inwencyjnej *Pisma*, Skarga odwołuje się zrazu do *Księgi Izajasza*²⁸, by następnie nawiązać do *Ewangelii wg św. Mateusza*²⁹:

[...] przodki swe króle wielkie miała. Bo wedle Proroctwa Izajasza, rószczką, to jest potomkiem jest Jessego, który był ociec Dawida króla. Czego i Ewangelia dotknęła, gdy ją oblubienicą być Józefową opisuje, dając znać, iż jednegoż była pokolenia z Józefem, którego się rodzaj od Dawida króla [...] prowadzi [...]. (*ŻŚ*, s. 797)

W dalszym toku utworu rozwija autor *Żywotów* motyw genealogiczny, powołując się na *Ewangelię wg św. Łukasza*³⁰. Twierdzi on, iż Maryja spowinowacona była nie tylko z rodem królewskim, lecz także z kapłańskim. Mamy zatem w poniższych słowach do czynienia z kolejną aluzją do *Biblii* w polu *inventio*:

A nie tylo z królewskiego, ale i Aaronowego kapłańskiego rodu Panna ta zacność swoją bierze; bo jawnie mówi Anioł, iż Elżbieta, która była z córek Aaronowych, powinowata jej była [...]. (*ŻŚ*, s. 797)

W następnym fragmencie analizowanego utworu hagiograf wywodzi z motywu pochodzenia Maryi (*genus*) argumentację na rzecz Jej świętości:

A iż nad rodzaj królewski i kapłański w zakonie onym nic nie było zacniejszego, tym też chciał P. Bóg matkę Syna swego okraścić, z takiej ją przezacnej krwi puszczając, aby nam króla i kapłana naszego urodziła. (*ŻŚ*, s. 797)

Skarga w powyższych słowach daje czytelnikowi „naukę o zacności rodzaju” (*ŻŚ*, s. 797)³¹: uzasadniając szlachetną genealogię Maryi, odwołuje się on

²⁸ Wszystkie moje cytaty i odsyłacze biblijne pochodzą z / odsyłają do następującej edycji: *Biblia Tysiąclecia: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracowanie zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńskich, wyd. 3 poprawione, Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1988 (dalej: *BT*). Por. *Iz 11,1* wraz z przypisem do *Iz 11,1–9* in: *BT*, s. 859.

²⁹ Por. *Mt 1,16*.

³⁰ Por. *Łk 1,5*.

³¹ Cytat pochodzi z marginaliów utworu.

nie tylko do wartości preferowanych przez *Stary Testament*, lecz zarazem także do idei władzy królewskiej Chrystusa³² oraz Jego kapłaństwa³³. Mielibyśmy tu zatem do czynienia z kolejną aluzją do sfery inwencyjnej *Pisma*.

W dalszym toku rozważań na temat genezy Maryi kładzie autor *Żywotów* ważną uwagę, iż zacne urodzenie jest niczym, gdy lekceważy się cnoty swoich przodków:

Lecz źli samym się tyło rodzajem chlubiąc, a cnoty przodków swych zaniechując, żadnego zalecenia godni dla rodzaju samego nie są. Bez cnoty szlachcicem się czynić taki rozum jest, jako kto by się bez dusze żywym być mienił. (ŻŚ, s. 797)

Myśl ta, o proveniencji antycznej, znana była w dobie renesansu³⁴. Niebezpieczeństwo zaniedbania cnót antenatów, jak powiada hagiograf, nie dotyczy jednak oczywiście Maryi. Skarga wyraża bowiem przekonanie, iż Matka Boża „cnotami wszystkimi przodki swe przewyższa” (ŻŚ, s. 797), iż „więcej im dała, niżli od nich wzięła” (ŻŚ, s. 797) oraz że „wszyscy jej przodkowie z niej sławę i zacność mają” (ŻŚ, s. 797), ponieważ „naród Dawidów nigdy [...] tak wielkiego i tak zacnego potomka nie miał” (ŻŚ, s. 797). Hagiograf nazywa Maryję na koniec „okrasą i naznamienitszą róższką drzewa tego, które się przez nią i płód jej uszlachciło” (ŻŚ, s. 797). A zatem, jak powiada hagiograf, nie Maryja chlubi się swym pochodzeniem, lecz raczej ród Maryi szczyci się Jej osobą. W słowach powyższych Skarga eksponuje dziewictwo i Boże macierzyństwo Maryi, które czyni Jej świętość niedosięzną nie tylko dla ogółu ludzi, lecz także dla wszystkich innych osób świętych.

W dalszym toku utworu autor *Żywotów* przypomina imiona rodziców Matki Bożej: „Ojca Panna ta miała Joachima, a matkę Annę [...]” (ŻŚ, s. 798). Hagiograf powołuje się przy tym, z braku źródeł kanonicznych, na „stare

³² Jezus głosi królestwo Boże (Mk 1,15); tytuł króla odnosi się do samego Jezusa (Mt 2,2) (Odilo Kaiser, „Król”, in: *Praktyczny słownik biblijny...*, s. 583).

³³ Por. Karl Pauritsch, „Kapłan”, in: *ibid.*, s. 541.

³⁴ Por. np. Mikołaj Sęp Szarzyński, „Pieśń III. O Cnocie Ślacheckiej” (w. 5–8), in: Idem, *Poezje*, wstęp i opracowanie Janusz Gruchała, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 1997, s. 89. Poeta rodzi się postępuje tu śladem fragmentu „Pieśni IV 4” (w. 33–36) Horacego (por. Horacy, *Pieśń IV 4*, in: Idem, *Dzieła wszystkie: Pieśni – Pieśni wieku – Jamy – Gawędy – Listy – Sztuka poetycka*, przekład, wstęp i komentarze Andrzej Lam, wyd. 2 zmienione, Warszawa: Unia Wydawnicza Verum, 1996, s. 109).

pisma Doktorów świętych łacińskiego i greckiego kościoła” (ŻŚ, s. 798)³⁵. Wspomniawszy krótko o pochodzeniu przyszłych rodziców Maryi „z linii królewskiej” (ŻŚ, s. 798) i o ich bogobojności („żywota byli pobożnego” (ŻŚ, s. 798)), przechodzi on do opowiadania o początkowej długotrwałej bezdzietności Joachima i Anny:

Ci długo bez potomstwa będąc, gdy płód swój na służbę Bogu obiecowali, jeśli je w tym pocieszysz. A gdy Joachim był na modlitwach na puszczy i w bogomyślności, post przez dni czterdzieści czynił. Anna także w domu swym korzyła się P. Bogu [...]. (ŻŚ, s. 798)

Wątek okoliczności towarzyszących narodzinom Maryi, na który składają się stopizowane motywy niepłodności świętych małżonków, ich ogromnego smutku z powodu bezdzietności, a także modlitwy i czterdziestodniowego postu Joachima na pustyni oraz modlitwy błagalnej Anny, znany jest najdawniejszej tradycji chrześcijańskiej. Występuje on w najstarszych apokryfach obcych, jak również w apokryfach staropolskich³⁶.

Skarga przywołuje następnie kolejny hagiograficzny argument *a persona* – ukazuje mianowicie cuda wokół narodzin Maryi:

³⁵ Nie dysponujemy żadnymi historycznymi informacjami o życiu św. Anny. Po raz pierwszy została ona wymieniona z imienia w apokryficznej *Protoewangelii Jakuba* z II w. (David Hugh Farmer, *The Oxford Dictionary of Saints*, wyd. 3, Oxford: Oxford University Press, 1992, s. 22). Milczenie *Ewangelii* usiłuje wypełnić bogata literatura apokryficzna – obok *Protoewangelii Jakuba* także *Ewangelia Pseudo-Mateusza* z VI w. oraz *Liber de ortu Mariae* z VIII w. (*Księga imion i świętych...*, t. I, A–C, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuitów, 1997, s. 196 (hasło: „Anna, matka Najśw. Marii Panny”); por. także: *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień...*, s. 173). Imię Joachima, męża Anny i ojca Maryi, również nie jest wzmiankowane w *Piśmie Świętym* (David Hugh Farmer, *op. cit.*, s. 253). Szerzej na temat postaci Joachima in: *ibid.*, s. 253–254; *Księga imion i świętych...*, t. III, H–Ł, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuitów, 1998, s. 318–319 (hasło: „Joachim, ojciec Najśw. Maryi Panny”); *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień...*, s. 173.

³⁶ Z apokryfów obcych por.: *Protoewangelia Jakuba*, przekład i opracowanie Marek Starowieyski in: *Apokryfy Nowego Testamentu...*, s. 268–270; *Ewangelia Pseudo-Mateusza*, przekład Kazimierz Obrycki, wstęp i komentarz Marek Starowieyski in: *ibid.*, s. 295–297; *Księga o narodzeniu świętej Maryi*, przekład Kazimierz Obrycki, wstęp i opracowanie Marek Starowieyski in: *ibid.*, s. 333–334. Z apokryfów rodzimych por. np. *Żywot świętej Anny* in: „*Cały świat nie pomieściłby ksiąg*”..., s. 112–115.

Anna [...] w leciech podeszła i w naturze swej do rodzaju łaską Bożą naprawiona, i przez Anioła obwieszczona, w żywocie swym tak drogi skarb świata wszystkiego nosiła. (ŻŚ, s. 798)

Hagiograf wspomina tedy o starości Anny oraz o roli łaski Bożej, za sprawą której bohaterka stała się brzemienna; nie zapomina też dodać, że narodziny Maryi zwiastowane były przez anioła. Motyw ten jest również bardzo dobrze znany tradycji apokryficznej rodzimej i obcej³⁷.

W dalszych słowach utworu Skarga zabiera głos w niezmiernie ważnej kwestii: daje mianowicie odpowiedź na pytanie, dlaczego *Ewangelia* milczy w sprawie narodzin Maryi i towarzyszących im cudów:

A porodzenie takiej [...] córki jako P. Bóg uczcił, domyślić się każdy może. Co jedno którym świętym na wstawienie ich narodzenia, jako sługom dano jest, to daleko więcej i hojniej na ozdobienie narodzenia tej Panny, jako Matki Bożej, od Boga uczyniono jest. A iż o tym Ewangelia nic nie mówi, namniej tego było nie potrzeba, czego się każdy dorozumieć może. (ŻŚ, s. 798)

W słowach tych odwołuje się Skarga po raz kolejny do argumentacji typu *ratio cinatio*. Rozumuje on następująco: skoro Bóg uczcił narodziny innych świętych rozmaitymi cudownymi znakami³⁸, to tym bardziej musiał to uczynić, gdy na świat przychodziła Maryja – Matka Boża, najświętsza z osób świętych. Dlatego właśnie, jak twierdzi hagiograf, Ewangelisci mogli pozwolić sobie na pominięcie tematu przyjścia na świat Matki Bożej. Pisanie bowiem o sprawach oczywistych, do których każdy może samodzielnie dojść drogą prostej logiki, jest – w jego mniemaniu – zbędne.

³⁷ Z apokryfów rodzimych por. np.: *Żywot świętej Anny* in: „Cały świat nie pomieściłby ksiąg”..., s. 115–117; *Rozmyślanie przemyskie. Transliteracja, transkrypcja, podstawa łacińska, niemiecki przekład*, wydali Felix Keller, Wacław Twardzik, t. I, Freiburg i. Br.: Weiher Verlag, 1998, s. 8, 10. Z apokryfów obcych por. np.: *Protoewangelia Jakuba* in: *Apokryfy Nowego Testamentu...*, s. 271; *Ewangelia Pseudo-Mateusza* in: *ibid.*, s. 297–298; *Księga o narodzeniu świętej Maryi...* in: *ibid.*, s. 334–335. W scenach zwiastowania Joachimowi i Annie można oczywiście doszukiwać się analogii do zwiastowania Zachariaszowi narodzin Jana Chrzciciela (Łk 1), jak również do zwiastowań biblijnych narodzin Samsona (Sdz 13), Samuela (1 Sm 1) i samego Jezusa (Łk 1).

³⁸ Por. Katarzyna Kiszewiak, *W kręgu topiki hagiograficznej...*, s. 127–142.

Kontynuując swój wywód, odwołuje się Skarga do *exemplów* biblijnych. Sięgając ponownie do sfery inwencyjnej *Pisma*, przypomina postaci ważnych bohaterów staro- i nowotestamentowych: Izaaka, Samsona, Samuela, Jeremiasza, Jana Chrzciciela:

Przetoż o sługach Pismo świadczy, które w rodzeniu P. Bóg uczcił, jako Izaaka, Samsona, Samuela, Hieremiasza, Jana Chrzciciela, bo o tym każdy wątpić mógł, kiedy i jako sługi Pan Bóg tym częstuje, ale o matce nikt nie wątpi, iż zawżdy i wszystko to, co sługom, i daleko więcej ku czci matce czyni [...]. (ŻŚ, s. 798)

W powyższym fragmencie autor, uwydatniając Boże macierzyństwo Maryi, uzasadnia powód, dla którego istnieją biblijne przekazy o cudownych znakach towarzyszących narodzinom sławnych bohaterów³⁹: jako iż byli oni jedynie „sługami” Boga, odbiorca mógłby wątpić o tym, że Bóg zechciał uświetnić ich przyjście na świat szczególnymi znakami. Z tej przyczyny – powiada autor *Żywotów* – *Pismo* ich świętość potwierdza. W świętość jednak Matki Bożej wątpić – twierdzi dalej hagiograf – niepodobna. I tu ponownie pojawia się element *ratiocinatio*: jeśli bowiem Bóg otoczył narodziny „sług” nimbem cudownych znaków, to tym bardziej uczynił to, gdy na świat przychodziła Maryja. Powtarza więc Skarga konkluzję, do której doszedł wcześniej: „Przetoż pisać tego było nie trzeba [...]” (ŻŚ, s. 798). Hagiograf w sposób aprioryczny odpiera też ewentualne kontrargumenty: „I byłby bezrozumny, kto by tego z nami nie twierdził, iż narodzenie tej Panny większymi cudzy uczcił P. Bóg, niżli Janowe” (ŻŚ, s. 798). W tych ostrych słowach dyskredytuje Skarga potencjalnego przeciwnika, odmawiając mu zdolności logicznego myślenia. Analogicznie skonstruowany pierwiastek refutacyjny pojawia się też nieco niżej, gdzie autor *Żywotów* atakuje niesprzyjających Maryi „heretyków”:

³⁹ W *Pisśmie* powraca często motyw początkowej długotrwałej bezpłodności matek sławnych bohaterów. Na temat bezpłodności: 1) matki Izaaka, Sary, por. *Rdz* 16. 1–2; 2) matki Józefa, Racheli, por. *Rdz* 30. 1–3, 22–23; 3) matki Samsona, por. *Sdz* 13, 2; 4) matki Samuela, Anny, por. *1 Sm* 1, 1–20; 5) matki Jana Chrzciciela, Elżbiety, por. *Lk* 17. Motyw ten występuje też w apokryfach. Z apokryfów staropolskich por. np. *Żywot świętej Anny*, in: „Cały świat nie pomieściłby ksiąg”..., s. 117–118; z apokryfów obcych por. np. *Księga o narodzeniu świętej Maryi*..., in: *Apokryfy Nowego Testamentu*..., s. 335.

A heretykowie [...] fałszerzmi się [...] pokazują. Którzy też i tej Pannie czci zajrzając i to święto odmiatając, Jana Chrzciciela narodzenie święcą, a tego nie święcą, służę nad Matkę przekładając i innemi na tę Pannę bluźnierstwa usta swe i uszy dobrych mażąc [...]. (ŻŚ, s. 799)

W powyższej polemice z adwersarzami Skarga nawiązuje do swej wcześniejszej myśli o supremacji Matki nad „sługami”, twierdząc *explicite*, iż ten, kto tej oczywistej hierarchii nie uznaje, fałszuje prawdziwy – w jego przekonaniu – obraz rzeczywistości.

Epilog utworu otwiera pozdrowienie pod adresem Maryi. Odnotowujemy tu kolejne nawiązanie do *Biblii* w polu *inventio*:

Pozdrawiamy cię nabożnie, Panno dziś narodzona, więcej się radując, gdyś ty jest na świat wypuszczona, niżli gdy kościół Salomonów, w którym sam Bóg przebywać miał, postawiony jest; boś ty się dziwniejszym i lepszym kościołem Boga twego zstała. Z onym się kościołem Bóg nie zjednoczył; a z tobą jednej się krwi i ciała zstał. (ŻŚ, s. 799)

W wypowiedzi tej Skarga akcentuje wyższość nowej, chrześcijańskiej ery, której symbolem czyni Maryję, nad erą *Starego Testamentu*, za symbol której uważa świątynię Salomonową⁴⁰. Hagiograf czyni to, nie kwestionując oczywiście wspaniałości starej epoki; wręcz przeciwnie – uwypukla myśl, iż w świątyni Salomona „sam Bóg przebywać miał”. Supremacja jednakże czasów nowych nad dawnymi polega – w jego mniemaniu – na tajemnicy Wcielenia, która nie ma w wiekach dawniejszych żadnego precedensu („z onym się kościołem Bóg nie zjednoczył; a z tobą jednej się krwi i ciała zstał”). Mamy tu zatem do czynienia z powiększeniem znaczenia rozważanych zdarzeń i przypomnieniem najważniejszego argumentu przemawiającego za „unikatową” świętością Maryi⁴¹.

⁴⁰ Por. 1 Krl 6; 2 Krn 2–4. Por. także: Karl Pauritsch, „Świątynia”, in: *Praktyczny słownik biblijny...*, s. 1290; Władysław Pałubicki, *Judaizm: Słownik obyczajów i tradycji: Zagadnienia wybrane*, Gdańsk: Wydawnictwo GGP, 1994, s. 98.

⁴¹ Por. Karl Rahner, Herbert Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, przekład Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek, wstęp Alfons Skowronek, wyd. 2, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1996, s. 261 (hasło: „Macierzyństwo Boże”); César Vidal Manzanares, *Pisarze*

Dalsza partia epilogu składa się z długiego szeregu podniosłych apostrof do Maryi. Hagiograf operuje przy tym tytułami maryjnymi skomponowanymi w oparciu o różne księgi biblijne. Nawiązując znów do *Pisma* w sferze *inventio*, Skarga czerpie hojną ręką motywy tematyczne z *Pieśni nad pieśniami*, z *Ksiąg: Rodzaju*, *Wyjścia*, *Izajasza* i innych. Symbolika omawianych motywów nie jest zawsze li tylko wyłączną własnością *Biblii*, lecz wykazuje także ścisłą więź z tradycją chrześcijańską, a ponadto – bliższy bądź dalszy – związek z uniwersalną tradycją symboliczną. Oto niektóre z użytych w utworze tytułów maryjnych:

1) Autor *Żywotów*, zwracając się do Maryi słowami: „Zorzo jasna, dzisiaj weszła [...]” (*ŻŚ*, s. 799), czyni aluzję do *Pnp* 6, 10⁴². Miano „zorzy” odnosi on do Maryi po raz pierwszy nieco wcześniej, w partii argumentacyjnej:

Dziś weszła zorza, koniec nocy i ciemności, a początek światłości zbawiennej duszom naszym; która nam słońce nasze, bez którego ciężej byłoby ludziom, niżli bez tego na niebie zwyczajnego, przyniosła. (*ŻŚ*, s. 799)

W przytoczonych tu słowach, nawiązujących do sensu maryjnego *Pieśni nad pieśniami*, Skarga wyraża myśl, iż jak księżyc świeci światłem odbitym od słońca, oświetlając ziemię, tak Maryja „świeci” światłem odbitym od słońca-Chrystusa, „oświetlając” ludzkie dusze. Podmiot daje przy tym wyraz swej wierze w mediacyjną rolę Maryi wobec żyjących. Źródłem zastosowanej w utworze symboliki jest przekonanie, że Maryja pośredniczy między duszami a Chrystusem tak, jak księżyc pośredniczy między słońcem a ziemią. Maryja, jak księżyc świecąca światłem pochodzącym od słońca-Chrystusa, rozświecła noc grzechu, pośród której żyje człowiek. Pogląd ten sformułowano nie tylko na podstawie obserwacji zjawisk zachodzących w kosmosie, lecz przede wszystkim na podstawie biblijnych obrazów Chrystusa-słońca. O ile bowiem maryjna symbolika księżycza stworzona została nie tyle przez samą *Biblię*, co

wczesnochrześcijańscy I–VII, in: *Mały słownik*, przekład Ewa Burska, Warszawa: Verbum – Wydawnictwo Księży Werbistów, 1996, s. 94; Stanisław Napiórkowski, „Maryja. W nauczaniu Kościoła”, in: *Encyklopedia katolicka*, t. XII, Maryja-modlitwa, pod redakcją Stanisława Wilka, Eugeniusza Ziemanna i innych, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2008, s. 14 (szerzej o tym in: *ibid.*, s. 14–18).

⁴² Werset 6, 10 Kościół stosuje do Wniebowzięcia Maryi (przypis do „Pieśni czwartej” (5, 2–6, 10) in: *BT*, s. 752).

przez tradycję chrześcijańską, o tyle porównania Chrystusa do słońca są w *Piśmie* wyraźnie obecne. Pojawiły się one za sprawą przeniesienia, w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, starożytnych pogańskich kultów słońca na osobę Chrystusa⁴³.

Drugi z tytułów inspirowanych *Pieśnią nad pieśniami* to „Oblubienica prześliczna” (ŻŚ, s. 799). Nazywając Maryję „Oblubienicą”, uruchamia ponownie hagiograf wykładnię maryjną tej księgi⁴⁴.

2) Do *Księgi Rodzaju* nawiązuje apostrofa: „Korabiu nasz, dzisiaj budowany, w którym potopu uchodzą” (ŻŚ, s. 799). W słowach tych chodzi oczywiście o arkę Noego, o jej sens typiczny oraz symbolikę soteriologiczną – arka jest bowiem symbolem zbawienia w Chrystusie⁴⁵, potop zaś – typem chrztu⁴⁶.

3) Do *Księgi Wyjścia* odwołuje się Skarga w dwóch zwrotach do Maryi. Pierwszy z nich to: „Skrzynio wewnątrz i z wierzchu złotem położona, dziś cię Mojżesz postawił, abyś nam zakonodawcę naszego i mannę słodkości naszej porodziła” (ŻŚ, s. 799). Nawiązuje tu hagiograf do Wj 25, gdzie mowa o Arce Przymierza. Czyni on też aluzję do manny jako typu Eucharystii⁴⁷.

Oto zaś druga pochodząca z *Księgi Wyjścia* apostrofa maryjna: „Krzaku na puszczy, dzisiaj szczepiony, na który się ogień Bóstwa puścił, a sam nie zgorzał” (ŻŚ, s. 799). Stanowi ona odwołanie do motywu krzewu gorejącego, z którego Bóg przemawia do Mojżesza. Sformułowanie: „na który się ogień Bóstwa puścił, a sam nie zgorzał” odnosi się bez wątpienia do dziewictwa Maryi⁴⁸.

4) Do *Księgi Izajasza* odsyła zwrot: „Rószczko Jesse, dzisiaj się puściła, a na tobie kwiat, który wonią swoją uzdrowi i napełni świat wszytek, uroście”

⁴³ Por. Katarzyna Kiskowiak, „Symbolika solarno-luminarna w poezji Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego”, in: *Teka różnaitości z wieku nie tylko XIX: Prace ofiarowane Profesorowi Janowi Dacie z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, pod redakcją Sylwii Karpowicz-Słowikowskiej, Tadeusza Linknera, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2011, s. 38–40.

⁴⁴ Por. Wstęp do *Pieśni nad pieśniami* in: *BT*, s. 745.

⁴⁵ Por. Dorothea Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej: Leksykon*, przekład i opracowanie Wanda Zakrzewska, Paweł Pachciarek, Ryszard Turzyński, wyd. 2, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2001, s. 313, 387.

⁴⁶ Por. Manfred Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, przekład Kazimierz Romaniuk, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 1989, s. 18–19.

⁴⁷ Por. Peter Weimar, „Manna”, in: *Praktyczny słownik biblijny...*, s. 700.

⁴⁸ W wiekach średnich znane było porównanie dziewiczego porodu Jezusa przez Maryję do promienia słonecznego, który przechodzi przez szkło, nie niszcząc go: *transit, sed non frangit* (D. Forstner OSB, *op. cit.*, s. 96).

(ŻŚ, s. 799). Skarga powołuje się w powyższym fragmencie na *Iz 11,1*, na słowa otwierające słynny poemat mesjański⁴⁹.

5) Z 1 *Księgi Królewskiej* pochodzą nawiązujące do tajemnicy Wcielenia słowa: „Drzewo cedrowe a nigdy nieskazitelne⁵⁰, dzisiaj się szczepiło, z którego sobie pałac królewski, Dawid nasz i Salomon zbuduje” (ŻŚ, s. 799). Motyw świątyni Salomona pojawił się już w *exordium*.

Fakt, iż w kazaniu, którego tematem jest narodzenie Maryi, Skarga odwołuje się wielokrotnie do tradycji biblijnej, jest bez wątpienia działaniem o charakterze perswazyjnym. Wszystkie wymienione wyżej aluzje do *Pisma* w sferze *inventio* obliczone są na dowartościowanie narodzin Maryi, o których milczy przekaz ewangeliczny. Nawiązania te niosą zatem wartość perswazyjną. Skarga ponadto nieustannie odwołuje się do sensu typicznego *Biblii*, w osobach, rzeczach i wydarzeniach *Starego Testamentu* upatrującego rzeczywistości Nowego Przymierza⁵¹. Ponownie zatem hagiograf powiększa znaczenie rozpatrywanych wydarzeń i przypomina najistotniejsze argumenty za „niedosiężną” świętością Maryi – Jej dziewictwo i Boże macierzyństwo.

W dalszej partii epilogu występuje seria suplikacji pod adresem Maryi. Autor postępuje tutaj śladem modlitwy św. Efrema do Przeczystej Matki⁵²:

[...] niepokalana, nieskażona, czysta dziewico, oblubienico Boża, gospodze nasza, któraś słowo Boże poczęła, i ludzkie skażone przyrodzenie z niebem złączyła, jedyna nadziejo rozpaczających, pomoc uciśnionych, którzy się do ciebie uciekają, boś ty jest wszystkiego chrześcijaństwa ucieczka, mnie złośliwego grzesznika, którym się w myślach i w słowach i w uczynkach sprośny stał i naliższy, [...] proszę nie odmiataj; i owszem [...], tak mię też łaskawie i moję plugawą i niegodną modlitwę przyjmij, a Syna twego, Boga mego, macierzyńską hojnością przeproś; aby mi też ono miłosierdzia pełne serce otworzył, a nie patrząc na grzechy moje, aby mię do pokuty obrócił, i przy pełnieniu swego przykazania chował. (ŻŚ, s. 799–800)

⁴⁹ Poemat ten łączy się z poprzednimi (7,14 oraz 8,23b–9,6), dopełniając istotnych rysów sylwetki Mesjasza (przypis do *Iz 11,1–9* in: *BT*, s. 859. Szerzej o tym in: *ibid.*).

⁵⁰ Manfred Lurker (*op. cit.*, s. 30) podaje, że drzewo cedrowe jest odporne na działanie wszelkiego robactwa i wedle przekonania starożytnych w ogóle nie gnije.

⁵¹ Szerzej o tym: Alice Baum, „Typologia”, in: *Praktyczny słownik biblijny...*, s. 1339–1340.

⁵² Informacja pochodzi z marginaliów utworu (Piotr Skarga, „Na przesławne i wesołe światu wszystkiemu Narodzenie Dziewicy Matki Bożej...” in: *Idem*, ŻŚ, s. 799–800).

W tych słowach hagiografa, obliczonych na wywołanie wzruszenia odbiorcy, wyraźnie widoczne jest przekonanie o wstawienniczej roli Maryi, jaką pełni Ona w trudnych sprawach między Bogiem a ludźmi. Podmiot stara się ponadto nastawić odbiorcę przychylnie do osoby własnej. Oddziaływanie to jest podobne do *captatio benevolentiae* – Skarga ponownie odwołuje się do topiki skromności (*ad nostram personam*), przybierającej w przytoczonym fragmencie postać formuł uniżoności. Nazywa on siebie samego „złośliwym grzesznikiem”, który się „w myślach i w słowach i w uczynkach sprosny [się] stał”, prosi Maryję o przyjęcie jego „plugawej i niegodnej modlitwy”; wspomina też o swych grzechach i potrzebie ekspiacji.

Przytoczmy wreszcie ostatnie słowa utworu:

Bądź przy mnie, Panno miłosierna, łaskawa i cicha, i teraz mię broń od nieprzyjaciół, i przy śmierci nędną duszę moję zachowaj, odpędzając od niej straszliwe ciemnych czartów widzenia. A na sądzie Syna twojego od potępienia racz mię wyzwolić i uczynić dziedzicem chwały jego. Której niechaj przez przyczynę i życzliwość twoją [...] dostąpię, za zmiłowaniem i ludzkością jedynego Syna twego, Pana naszego, Jezusa Chrystusa, któremu służy cześć i chwała z wiecznym Ojcem i z Duchem Ś. Ninie i zawždy, i na wieki wiekom. Amen. (ŻŚ, s. 800)

W tej wieńczącej epilog wypowiedzi podmiot po raz kolejny stara się za-prezentować w sposób skromny, mówiąc o swej „nędznej duszy” i prosząc o uwolnienie od wiecznego potępienia. Elementem nowym są wzmianki o jego wrogach – doczesnych („i teraz mię broń od nieprzyjaciół”)⁵³ oraz eschatologicznych („i przy śmierci nędną duszę moję zachowaj, odpędzając od niej straszliwe [...] czartów widzenia”). Ponownie zatem spotykamy się w utworze z aluzjami do mediacyjnej roli Maryi względem ludzi, a ściśle rzecz ujmując – względem osoby mówcy. W zakończeniu bowiem przemawia Skarga w liczbie pojedynczej, jedynie we własnym imieniu, podczas gdy we wstępie używał on liczby mnogiej, a więc zabierał głos jako przedstawiciel zbiorowości wiernych. Dochodzi tu zatem do zmiany struktury podmiotu mówiącego ze zbiorowego

⁵³ Wyrażenie to wywołuje skojarzenia z poetyką biblijnych psalmów złorzeczących. Por. Anna Kamińska, *Twarze księgi*, wyd. 3, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1990, s. 56–57; Marian Filipiak, *Człowiek współczesny a Stary Testament*, wyd. 2, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1983, s. 167–175.

na indywidualny. Celem tego działania jest niewątpliwie oddziaływanie na emocje odbiorcy.

W formule końcowej epilogu dokonuje hagiograf poszerzenia kręgu adresatów suplikacji, wyliczając wszystkie trzy Osoby Boskie, którym oddaje „cześć i chwałę [...]. Ninie i zawždy, i na wieki wiekom. Amen.” Odwołuje się tu do pochodzącego z *Wulgaty* wyrażenia *in saecula saeculorum*, by ostatecznie zamknąć utwór słowem *Amen*⁵⁴, uwydatniającym sakralny, modlitewny niejako charakter całego tekstu⁵⁵. Obecne w zakończeniu utworu zwroty stanowią przejaw naśladowania *Pisma* w sferze *elocutio* – analogiczne sformułowania znajdujemy bowiem w epilogach wielu listów *Nowego Testamentu*⁵⁶.

III. WNIOSKI KOŃCOWE

Struktura kazania Piotra Skargi pt. „Na przesławne i wesołe światu wszystkiemu Narodzenie Dziewice Matki Bożej...” pozostaje w pełnej zgodzie z regułami retoryki. Skarga rozpoczyna swój wywód od *exordium*, realizując wszystkie trzy jego podstawowe funkcje. Daje on odbiorcy zapowiedź tematu utworu (*docilitas*), budzi jego uwagę (*attentio*) przez odwołanie się do topiki *res magna*, wreszcie dąży do pozyskania jego życzliwego nastawienia (*captatio benevolentiae*), uruchamiając topikę skromności. Przy tym wszystkim już we wstępie pojawiają się elementy argumentacji: hagiograf podkreśla wyjątkowość Maryi na tle innych niewiast, stosując *ratiocinatio*. Ponadto, poprzez odwołanie do biblijnej kategorii czasu określonego (*kairos*), akcentuje on też doniosłość przedstawianego wydarzenia oraz umacnia własną wiarygodność.

Rezygnuje autor *Żywotów* w sposób zasadniczy z partii narracyjnej. Wolno mu nie mieć, iż postępuje on tak z braku kanonicznych przekazów na temat narodzin Matki Bożej. Ponieważ Ewangelści zgodnie w tej kwestii milczą,

⁵⁴ Szerzej o tym: Gottfried Hierzenberger, „Amen”, in: *Praktyczny słownik biblijny...*, s. 31–32; Władysław Pałubicki, *op. cit.*, s. 36; Mirosław Korolko, *Leksykon kultury religijnej w Polsce: Miejsca – obrzędy – wspólnoty: z przydatkiem literackich wypisów*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, 1999, s. 28.

⁵⁵ Por. Katarzyna Kiskowskiak, *W kręgu topiki hagiograficznej...*, s. 332–333.

⁵⁶ Por. Rz 16,27; Flp 4,20; 2 Tm 4,18; Hbr 13,21; 1 P 5,11; 2 P 3,18; Jud 25. Por. też: Katarzyna Kiskowskiak, *W kręgu topiki hagiograficznej...*, s. 331–338.

Skarga zmuszony jest posiłkować się w tej mierze apokryfami, a – jak można się domyślać – faktu tego eksponować nie chce.

Najważniejszą częścią omawianego utworu jest *probatio*. Uruchamiając *argumenta a persona*, rozwija on motyw genealogiczny, a następnie motywy składające się na wątek okoliczności towarzyszących narodzinom Maryi, w tym także cudów towarzyszących Jej przyjściu na świat. Tu daje też Skarga odpowiedź na pytanie, dlaczego o narodzinach Maryi milczy przekaz ewangeliczny. Odwołuje się on przy tym do argumentacji typu *ratiocinatio* oraz operuje *exemplami* biblijnymi. Przy tej okazji pojawia się w kazaniu pierwiastek refutacyjny – autor dyskredytuje swych adwersarzy, czyli odmawiających Maryi należnej Jej czci „heretyków”.

Epilog dzieła jest dość rozbudowany. Składa się on po pierwsze z formuły salutacyjnej, w której Skarga akcentuje supremację nowej, chrześcijańskiej ery, za której symbol uważa Maryję, nad erą *Starego Testamentu*, za symbol której uznaje świątynię Salomona. Powiększa on tu znaczenie przedstawionych wcześniej wydarzeń i przypomina największy argument przemawiający za „bezprecedensową” świętością Maryi. Takie same funkcje pełni dalsza część zakończenia, która ma charakter apostroficzny. Autor kładzie tu długi szereg wzniosłych zwrotów do Maryi, operując tytułami maryjnymi skonstruowanymi w oparciu o różne księgi biblijne, między innymi *Pieśń nad pieśniami*, *Księgi: Rodzaju*, *Wyjścia*, *Izajasza* i inne. Hagiograf formułuje następnie serię suplikacji pod adresem Matki Bożej, odwołując się do przekonania o Jej roli pośredniczki między Bogiem a ludźmi. Powraca tu realizowana we wstępie topika skromności. Następuje tutaj także zmiana struktury podmiotu mówiącego: w zakończeniu przemawia on już nie – jak w *exordium* – w imieniu zbiorowości wiernych, lecz jedynie w imieniu własnym. Ten fragment epilogu obliczony jest na wywołanie wzruszenia odbiorcy.

W świetle powyższych ustaleń Skarga jawi się nam przede wszystkim jako znakomity retor, po mistrzowsku stosujący w swej praktyce pisarskiej reguły teorii wymowy. Taki obraz autora *Żywotów*, wyłaniający się z analizowanego utworu, byłby jednak niepełny bez przypomnienia, iż jest on zarazem także wybitnym hagiografem, biblistą i teologiem.

Elementarny cel perswazyjno-dydaktyczny tekstów maryjnych, należących do Skargowych *Żywotów*, jak również pozostałych utworów wchodzących w skład tego dzieła – których bohaterami są inni święci – jest taki sam. Celem

tym jest przekonanie czytelnika o świętości (*sanctitas*) przedstawianej postaci oraz wpojenie mu wiary, że warto ją naśladować we własnym życiu. Kluczową natomiast różnicą dzielącą utwory maryjne Żywotów od pozostałych – poświęconych postaciom innym niż Matka Boża – jest zastosowanie przez Skargę w utworach maryjnych motywów i wątków, które są związane wyłącznie z osobą Maryi i które w innych żywotach świętych nie występują (Niepokalane Poczęcie, wieczne dziewictwo, Boże macierzyństwo Maryi, *etc.*). Te spetryfikowane argumenty za „unikatową” świętością Matki Bożej, mające swe podstawy po części w *Biblii*, a zwłaszcza silnie osadzone w najdawniejszej tradycji Kościoła, należące do katolickich prawd wiary, hagiograf w swych utworach o tematyce maryjnej wielokrotnie powtarza. Konstruuje on bowiem swoją argumentację w przeświadczeniu, iż nawiązywanie do autorytetu *Biblii* i tradycji Kościoła czyni jego wywód kompetentnym i wiarygodnym (*verisimilitas*). Tendencję tę obserwujemy nie tylko w utworze stanowiącym przedmiot niniejszego artykułu, lecz także w pozostałych tekstach Skargi o tematyce maryjnej. W każdym z nich gromadzi on i stara się przybliżyć czytelnikowi argumenty przemawiające za „nadzwyczajną” świętością Maryi.

W rozpatrywanym utworze Skarga dąży do uzmysłowienia czytelnikowi nieporównywalnej z niczym doniosłości wydarzenia, jakim były – w jego przeświadczeniu – narodziny Matki Bożej. W celu zaakcentowania ważności przedstawianych wydarzeń odwołuje się on wielokrotnie do *Biblii*, przede wszystkim w polu *inventio*. Nawiązuje on do tej sfery *Pisma* już w *exordium*, w którym, w ramach wprowadzenia odbiorcy w przedmiot wypowiedzi, przywołuje *exemplum* biblijne (budowa świątyni Salomona), ilustrujące pogląd o właściwym, określonym czasie każdego wydarzenia w historii zbawienia (*kairos*). W części argumentacyjnej utworu odnotowujemy obecność dalszych aluzji do płaszczyzny inwencyjnej *Pisma*, by przypomnieć odwołania do *Księgi Izajasza* oraz *Ewangelii* w zakresie motywu pochodzenia Maryi (*genus*). Przywołuje tu również Skarga szereg *exemplów* biblijnych, pisząc o „sługach”, „które w rodzeniu P. Bóg uczcił”. W epilogu wreszcie powraca motyw świątyni Salomonowej, którą uznaje autor za symbol ery *Starego Testamentu*. W dalszej, apostroficznej partii zakończenia pojawia się szereg utrzymanych we wzniosłym tonie zwrotów do Maryi, w których hagiograf operuje tytułami maryjnymi skonstruowanymi w nawiązaniu do różnych ksiąg biblijnych. Ostatnie wreszcie słowa epilogu, ewokujące asocjacje z formułami obecnymi

w zakończeniach niektórych listów *Nowego Testamentu*, stanowiące przejaw naśladowania biblijnych struktur słownych, uznać trzeba za nawiązanie do *Pisma* w sferze *elocutio*.

Skarga w analizowanym tekście chętnie wykorzystuje biblijne motywy i symbole (np. świątynia Salomona, arka Noego, Arka Przymierza, krzew go-rejący, różdżka Jessego), a także gotowe biblijne struktury myśli (np. *kairos*). *Pismo* pojawia się następnie w utworze w formie *exemplów* (np. motywy bezpłodności matek ważnych bohaterów biblijnych oraz poprzedzenia ich narodzin zwiastowaniem przez anioła). Autor uruchamia także sens typiczny *Pisma Świętego* (np. arka Noego, Arka Przymierza). Najczęściej sięga on do ksiąg *Starego Testamentu*: *Rodzaju*, *Wyjścia*, *Izajasza*, *Pieśni nad pieśniami*. Z ksiąg *Nowego Testamentu* wymienić należy *Ewangelię wg św. Mateusza* oraz *Ewangelię wg św. Łukasza*.

Ponieważ, jak wiadomo, *Biblię* w epoce staropolskiej uznawano za autorytatywne słowo Boże, miarodajnego świadka minionego czasu oraz godne najwyższego zaufania źródło wiedzy na temat najbardziej zamierzchłej historii świata i człowieka, a nawet za skarbnicę gotowych struktur myślowych i słownych, wszystkie poczynione przez hagiografa aluzje do *Pisma* nie tylko stanowią świadectwo jego erudycji, lecz przede wszystkim służą wzmocnieniu jego autorskiej wiarygodności (*verisimilitas*).

Przy tym wszystkim, objaśniając czytelnikowi zagadnienia związane z narodzeniem Matki Bożej, Skarga pozostaje w zgodzie z ustalonymi przez Kościół prawdami wiary katolickiej. Jako iż *Żywoty* adresowane są do szerokiego kręgu odbiorców, a zatem nie tylko do czytelników posiadających przygotowanie teologiczne, autor konsekwentnie powstrzymuje się przed wkraczaniem w domenę skomplikowanych dociekań tej natury, bezdyskusyjnie uznając słuszność oficjalnego stanowiska Kościoła w zakresie rozpatrywanych kwestii. Upraszczając w ten sposób rozważane problemy, uzyskuje on efekt jasności i zwięzłości, a tym samym zwiększa on szanse na osiągnięcie swego podstawowego celu perswazyjno-dydaktycznego, jakim jest przekonanie odbiorcy – zgodnie z katolickim poglądem – iż Maryja jest najświętszą ze świętych.

ŹRÓDŁA I LITERATURA

- Apokryfy Nowego Testamentu: Ewangelie apokryficzne, część I: Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, pod redakcją Marka Starowieyskiego, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003.
- Biblia Tysiąclecia: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracowanie Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy benedyktynów tyńskich, wyd. 3 poprawione, Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1988.
- „*Cały świat nie pomieściłby ksiąg*”: *Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, wydali Wojciech Rzepka, Wiesław Wydra, wstęp Maria Adamczyk, Warszawa–Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- HORACY, *Dzieła wszystkie: Pieśni – Pieśń wieku – Jamby – Gawędy – Listy – Sztuka poetycka*, przekład, wstęp i komentarze Andrzej Lam, wyd. 2 zmienione, Warszawa: Unia Wydawnicza Verum, 1996.
- Rozmyślanie przemyskie*, transliteracja, transkrypcja, podstawa łacińska, niemiecki przekład, wydali Felix Keller, Waclaw Twardzik, t. I, Freiburg i. Br.: Weiher Verlag, 1998.
- SĘP SZARZYŃSKI, MIKOŁAJ, *Poezje*, wstęp i opracowanie Janusz Gruchała, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 1997.
- SKARGA PIOTR, *Żywoty Świętych Starego i Nowego Zakonu, na każdy dzień przez cały rok, wybrane z poważnych pisarzy i doktorów kościelnych, których imiona wyżej położone są. Do których przydane są niektóre duchowne obroki i nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym, tam, gdzie się żywot którego doktora starożytnego położył. K temu kazania krótkie na te święta, które pewny dzień w miesiącu mają*, Kraków, 1626. Egzemplarz Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie, sygnatura: st. 15504.
- CECCHERELLI ANDREA, *Od Suriusa do Skargi: Studium porównawcze o 'Żywotach świętych'*, przekład Monika Niewójt, Izabelin: Świat Literacki, 2003.
- FILIPIAK MARIAN, *Człowiek współczesny a Stary Testament*, wyd. 2, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1983.
- KAMIENSKA ANNA, *Twarze księgi*, wyd. 3, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1990.
- KISZKOWIAK KATARZYNA, „Argumentacja hagiograficzna w tekstach maryjnych Piotra Skargi: Na przykładzie utworu pt. „O poczęciu niepokalanym Matki Bożej, krótkie wyznanie””, in: *Proza staropolska*, pod redakcją Krystyny Płachcińskiej i Marcina Bauera, (*Analecta Literackie i Językowe*, t. II), Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2011, s. 337–351.
- KISZKOWIAK KATARZYNA, „Symbolika solarno-luminarna w poezji Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego”, in: *Teka różnaitości z wieku nie tylko XIX: Prace ofiarowane Profesorowi Janowi Dacie z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, pod redakcją Sylwii Karpowicz-Słowikowskiej, Tadeusza Linknera, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2011, s. 31–40.
- KISZKOWIAK KATARZYNA, *W kręgu topiki hagiograficznej: 'Żywoty Świętych' Piotra Skargi*, (*Biblioteka Tradycji*, nr LXXXI), Kraków: Collegium Columbinum, 2008.
- NEHRING, PRZEMYSŁAW, *Topika wczesnych łacińskich żywotów świętych: Od 'Vita Antonii' do 'Vita Augustini'*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999.

- WINDAKIEWICZ STANISŁAW, *Piotr Skarga*, Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1925.
- Żyoty Świętych Pańskich na każdy dzień*, opracowanie Hugo Hoefer SOCist., wyd. 3 poprawione i uzupełnione, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, 1999.
- Encyklopedia katolicka*, t. XII: *Maryja–modlitwa*, pod redakcją Stanisława Wilka, Eugeniusza Ziemanna i innych, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2008.
- FARMER DAVID HUGH, *The Oxford Dictionary of Saints*, wyd. 3, Oxford: Oxford University Press, 1992.
- FORSTNER DOROTHEA, OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej*: Leksykon, przekład i opracowanie Wanda Zakrzewska, Paweł Pachciarek, Ryszard Turzyński, wyd. 2, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2001.
- GŁOWIŃSKI MICHAŁ, i inni, *Słownik terminów literackich*, pod redakcją Janusza Sławińskiego, wyd. 3 poszerzone i poprawione, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1998.
- JOUGAN WŁADYSŁAW ALOJZY, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, wyd. 4, Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 1992.
- KOROLKO MIROSŁAW, *Leksykon kultury religijnej w Polsce: Miejsca – obrzędy – wspólnoty: z przydatkiem literackich wypisów*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, 1999.
- Księga imion i świętych*, opracowanie Henryk Fros SJ (hagiografia), Franciszek Sowa (onomastyka), t. I, A–C, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuici, 1997; t. III, H–Ł, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuici, 1998; t. IV, M–P, Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuici, 2000.
- LINDE SAMUEL BOGUMIŁ, *Słownik języka polskiego*, wyd. 3 fotooffsetowe, t. VI, U–Z, Poznań: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1951, s. 558. Wydanie według edycji: *Słownik języka polskiego* przez M. Samuela Bogumiła Linde. Wydanie drugie, poprawne i pomnożone staraniem i nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, t. II, G–L, Lwów: W drukarni Zakładu Ossolińskich, 1855.
- LURKER MANFRED, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, przekład Kazimierz Romanuk, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 1989.
- MANZANARES CÉSAR VIDAL, *Pisarze wczesnochrześcijańscy I–VII*, in: *Mały słownik*, przekład Ewa Burska, Warszawa: Verbinum – Wydawnictwo Księży Werbistów, 1996.
- PAŁUBICKI WŁADYSŁAW, *Judaizm: Słownik obyczajów i tradycji: Zagadnienia wybrane*, Gdańsk: Wydawnictwo GGP, 1994.
- Praktyczny słownik biblijny*, pod redakcją Antona Grabner-Haidera, przekład i opracowanie Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek, wyd. 2, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1995.
- RAHNER KARL, Vorgrimler, Herbert, *Mały słownik teologiczny*, przekład Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek, wstęp Alfons Skowronek, wyd. 2, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1996.
- Słownik łacińsko-polski*, pod redakcją Mariana Plezi, opracowanie haseł Irena Kazik-Zawadzka et al., t. I, A–C, wyd. 2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.

Hagiografinė argumentacija Petro Skargos marijiniuose tekstuose (Remiantis kūrinio *Trumpas pamokslas šlovingo ir visam pasauliui džiaugsmingo Dievo Motinos Mergelės Marijos gimimo šventei*)

S a n t r a u k a

Kūrinyje *Trumpas pamokslas šlovingo ir visam pasauliui džiaugsmingo Dievo Motinos Mergelės Marijos gimimo šventei* (*Na przesławne i wesole światu wszystkiemu Narodzenie Dziewicy Matki Bożej, kazanie krótkie*) Petras Skarga atsiskleidžia kaip iškilus oratorius, hagiografas, biblistas ir teologas. Pamoksle autorius pasitelkia hagiografinę argumentaciją, kuria siekiama skaitytoją įtikinti „herojės“ šventumu. Norėdamas pabrėžti vaizduojamų įvykių svarbą, Skarga daug kartų remiasi Biblija, visų pirma *inventio* lygmeniu. Aišku, jis tai daro laikydamasis katalikų tikėjimo tiesų. Kadangi *Šventųjų gyvenimai* yra skirti plačiam skaitytojų ratui, ne tik teologams, hagiografas, pripažindamas oficialų Bažnyčios požiūrį į nagrinėjamus klausimus, čia nuosekliai vengia sudėtingų tos srities svarstymų. Taip supaprastindamas aptariamas problemas, jis pasiekia aiškumo ir trumpumo ir padidina tikimybę, kad bus pasiektas išsikeltas didaktinis tikslas – įtikinti adresatą, kad Marija yra švenčiausia iš šventųjų.

Hagiographic Argumentation in Piotr Skarga's Marian Texts (Based on *Na przesławne i wesole światu wszystkiemu Narodzenie Dziewicy Matki Bożej, kazanie krótkie*)

S u m m a r y

In the light of the work *On the famous Birth of the Virgin Mother of God, joyous to all the world, a short sermon* Piotr Skarga emerges as an outstanding rhetorician, hagiographer, biblical scholar and theologian. In it he uses hagiographic arguments aimed at convincing the reader of the heroine's sanctity. In order to emphasize the significance of the events he describes, Skarga makes frequent reference to the *Bible*, above all in the domain of *inventio*. In doing so, he does, of course, remain in compliance with the tenets of the Catholic faith. Because his *Lives of the Saints* are addressed to a wide readership and not just to theologians,

Skarga consistently avoids all theological inquiry, and is content to accept the Church's teaching in these matters. By simplifying the problems in this way, his text gains in clarity and conciseness, thereby increasing the chances of achieving his persuasive and didactic objectives, namely, to convince the reader that the Virgin Mary is the holiest of the Saints.